

YARGILAMADA ETKİNLİK ARAYIŞLARI: MEDENİ USÛL HUKUKUNDA USÛL EKONOMİSİ

İbrahim ÇETİN*

ÖZET

Yargılamada basitlik, çabukluk, ucuzluk ilkesi olarak bilinen usûl ekonomisi, dava ikâme eden tarafların sav ve savunmalarını en mâkul ve kabul edilebilir adalet ölçütleri temelinde değerlendirerek karar verilmesi gereğini konu alır. Usûl ekonomisi, insan ile iç içe girmiş, sosyal boyuta hâiz uluslararası bir hukuk mevzûdur ve adil yargılanma hakkına sıkı sıkıya bağlıdır. Bununla birlikte usûl ekonomisi, medeni usûl hukukunun ana öğelerinden birini teşkil eder. Basitlik (sadelik), çabukluk (mâkul süre bağlamında) ve ucuzluk (gereksiz harcamalardan kaçınma), usûl ekonomisinin bileşenleridir. Bu hukuki makalede usûl ekonomisi; ilgili literatürdeki yeri, tanımı, boyutları, belirleyicileri ve belli başlı kuramsal yaklaşımlar çerçevesinde ele alınarak, bu ilkeyi geliştirmeye yönelik çeşitli önerilerle desteklenerek anlatılmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Usûl Ekonomisi, Âdil Yargılanma, Yargılamada Etkinlik, Medeni Usûl Hukuku, İnsan Hakları.

QUEST FOR EFFECTIVENESS IN JUDGING: JUDICIAL ECONOMY IN CIVIL PROCEDURE LAW

ABSTRACT

Judicial economy or principle of simplicity, rapidity and cheapness in judging, refers to the refusal of a court to decide one or more claims raised in a case, on the grounds that it has decided other claims in the case and that its decision on those claims should satisfy the parties. For example; res judicata can not claim again but it can be conclusive evidence for involved cases. Judicial economy, having a sociological dimension as a process in international law area that cannot be considered separately from human being (for example; under Article 6 of the European Convention on Human Rights) and clannish to right of fair trial. However judicial economy is a main principle of civil procedure law. Simplicity, rapidity (reasonable time) and cheapness (unnecessary expenses) are components of judicial economy. In this law article; judicial economy is examined in terms of its place in the literature, definition of term, dimensions, antecedents and main theoretical approaches. Finally, some suggestions about the developing this principle is explained.

* Hukukçu, Sayıştay Başkanlığı Yönetim Mensubu

Keywords: Judicial Economy, Fair Trial, Effectiveness in Judging, Civil Procedure Law, Human Rights.

GİRİŞ

Usûl ekonomisi ilkesi; teksiflik, iura novit curia gibi pek çok usûl hukuku ilkesi arasında tatbikattaki etkinliği ile dikkat çeken önemli bir hukuk prensibidir. Anayasa'mızın 141. maddesinin son fıkra hükmünde; "**davaların en az giderle ve mümkün olan süratle sonuçlandırılması yargının görevidir**" denilmektedir. Bu cihetten belirtmek gerekir ki hâkimlerin usûl ekonomisi ilkesini yargılamanın her safhasında gözetmesi, herşeyden önce bir zorunluluktur. Gücünü Anayasa'dan alan ve anayasal bir ilke gibi de değerlendirilmesi mümkün olan usûl ekonomisi ilkesi, gerek yasal mevzuattaki dayanakları gerekse Mahkeme kararlarındaki ağırlığıyla kurumsal hâle gelmiştir.

Hukuk Usûlü Muhakemeleri Kanunu'nun (HUMK) 77. maddesinde "**hâkim, tahkikat ve muhakemenin mümkün olduğu derecede sürat ve intizam dairesinde cereyanına ve beyhude masrafa meydan verilmemesine dikkatle mükelleftir**" denilmektedir. Hâkimlere bir takdir hakkı tanımayacak kadar kesinlik arzetmesinden ziyade bir sorumluluk yüklemesi yönünden gerek mezkur 77. madde gerekse Anayasa'mızın 141. maddesi emredici hüküm mahiyetindedir. Hâkimlerin yargılama esnasında usûl ekonomisinin gerçekleşmesine dikkat etmek mecburiyetinde olmasının en önemli dayanağını mezkur hükümler oluşturur. Bu muvacehede usûl ekonomisinin işlevselliğini bilmek ayrı bir öneme sahiptir. Sadece hâkimlerin ihtimam ve sorumluluğu ile gerçekleşecek bir ilke olmayan usûl ekonomisinde, tarafların da en az hâkimler kadar üstlerine düşen görevi yerine getirmesi icap eder. Misal vermek gerekirse, sırf davayı uzatmak gayesiyle yasal haklardan sonuna kadar yararlanma sâikinde olduğu anlaşılan tarafın (veya avukatın) bu hareketi hukuka aykırıdır¹. Bu noktada göz önünde tutulması gereken

¹ Örnek bir Yargıtay Kararı: "Dava İcra İflas Kanunu'nun 277 ve devamı maddelerince açılmış iptal davasıdır. T.C. Anayasasının 141/son ve HUMK'un 77. maddesine aykırı biçimde ve aynı yasanın 275. maddesine gerek yokken bilirkişiye başvurmak suretiyle – beyhude gidere sebebiyet verilerek- alınan bilirkişi raporunda aciz belgesinin yokluğundan bahsedilmiş ise de, davacı vekilinin son oturumda tutanağa geçen beyanında ve verdiği tarihsiz dilekçesinde sonucu beklenen itirazın iptali davası nedeniyle aciz vesikasının henüz alınamadığı bildirilmiş olduğuna göre, anılan dava sonucunun

husus, dürüstlük (objektif iyiniyet) kuralıdır. Medeni Kanun'un dürüstlük kuralını düzenleyen hükmüne karşılık gelen bir Hukuk Usûlü Muhakemeleri Kanunu maddesi (örneğin İcra ve İflas Kanunu m. 67, m. 72'de olduğu gibi) bulunmamaktadır. Ancak dürüstlük kuralıyla en alâkadar Hukuk Usûlü Muhakemeleri Kanunu hükmünün, usûl ekonomisi ilkesini düzenleyen 77. madde olduğu söylenebilir. Bu cihetten de usûl ekonomisi ilkesinin, üzerinde önemle durulması gereken hassas bir konu olduğu tartışmasızdır.

1. KAVRAM VE TANIM

1. 1. Terminolojide Usûl Ekonomisi

“Yargılamada çabukluk, basitlik, ucuzluk ilkesi” olarak bilinen *“usûl ekonomisi”* ilkesinin çıkış noktası, adil yargılanma ilkesiyle paralellik gösterecek kadar eskilere gitmektedir. Yargılamanın mutlak amacını tesis etmek için gerekli bir kurum olduğu kadar, yargılamada pratiklik avantajı da sağlayan bir kolaylık olduğunu göz önünde tutarsak, usul ekonomisini daha iyi anlamış oluruz.

Hâkimin yargılama esnasında kat'iyen yerine getirmesi gereken vazifeleri vardır. Bunlardan biri de tarafların iddia ve savunmalarını birlikte tetkik ederek karara bağlamaktır. Hâkimler, yargılamayı mümkün olan en kısa sürede ve en zahmetsiz biçimde ve mümkün olan en az yargılama gideri ile bitirmek hususunda duyarlı olmalıdırlar. Bunun için de kanunların kendisine tanıdığı bütün olanaklardan yararlanarak yargılamanın amacına ulaşmasını sağlamak, hâkimler için herşeyden önce bir yükümlülüktür. HUMK'un 77. maddesine kaynak Neuchâtel Medeni Usûl Kanunu'nun 71. maddesinin tercümesi şu şekildedir: ***“Dava tahkikatının ve muhakemesinin nezdinde cereyan ettiği yargıç, işin uzamasından ve gereksiz masraflardan kaçınmak için, yargılamanın düzen içinde yürütmesine kendiliğinden (re'sen) ihtimam gösterir”*** (Umar, 1974: 169). HUMK'un kabul edildiği 1927 yılından beri mevcut olan bu hüküm, medenî usul hukuku literatürümüzde ve yüksek mahkeme kararlarında usul ekonomisinin dayanağı olarak gösterilmektedir (Kuru, 2001: 1934 vd.).

beklenilmesi, hükmün kesinleşmesine değin yerine getirilmesi olanaklı dava şartının ikmaliyle sonucuna göre değerlendirme yapılması gerekirken noksan araştırmayla davanın reddi usûle aykırı olmuştur [Y. 15. H.D. 24.05.2000, E:1999/4959, K: 2000/2551].

Usûl ekonomisi eşyanın tabiatında var olan bir husustur (Alongaya, 1969: 171) ve hukuk düzeninin esaslarını oluşturan Anayasa'ya yansımaları kaçınılmaz olmuştur. Bu itibarla Anayasa'mızın 141. maddesinin son fıkrasında "*davaların en az giderle ve mümkün olan süratle sonuçlandırılması, yargının görevidir*" denilerek usûl ekonomisinin en temel dayanağının Anayasa olduğu açıkça belirtilmiştir.

"Usûl esasa takaddüm eder" şeklinde yazılı olmayan çok önemli bir hukuk kaidesini de göz önünde bulunduracak olursak, hak arama gibi hassasiyet arzeden bir sahada hakların en rasyonel kullanımı için evveliyetle akla gelen usûl ekonomisi ilkesi, medeni usûl hukukunun egemen bir ilkesi olarak yerini almış bulunmaktadır (Kuru vd. 2009: 365). Uygulamada bazen usûl ekonomisi deyiimi yerine "*dava ekonomisi*" deyiiminin kullanıldığını da görmekteyiz². Bu ilke, icra ve iflas hukukunda ise "*takip ekonomisi*" deyiimiyle karşımıza çıkar.

Usûl ekonomisi ilkesi, başlı başına bir amaç olmayıp, yargılamanın amacına hizmet eden araçlardan biridir. Yargılamanın basit, çabuk ve ucuz bitirilmesini sadece amaç olarak görmek, uygulayıcıları yanlış sonuçlara götürür.

1. 2. Usûl Ekonomisinin Öğeleri

Usûl ekonomisinin vücut bulması sâikiyle hukuk literatüründe ve yüksek mahkeme kararlarında genel olarak, "***basitlik, çabukluk ve ucuzluk***" öğeleri zikredilmektedir. Artık simgeselleşmiş bulunan bu üç öğe, yargılama faaliyetinin mütemmim cüzleri gibi olmuşlardır.

a. Basitlik

Medeni usûl hukukunda birtakım şekli kurallar vardır. Genel olarak yargılamanın nasıl yürüyeceğini düzenleyen bu kuralların ihlâli hâlinde çeşitli yaptırımlar da söz konusu olabilmektedir. Şekil kuralları hakkın özünü ortadan kaldırmaz ancak maddi hukuka dâir hakların bir şey ifade edilebilmesi için usûlüne uygun şekilde ortaya konması gerekir. Usûl kuralları çığnendiği zaman esasa dâir haklar da zâyi olacaktır. Nitekim "*usûl esasa takaddüm eder*" sözü, hukuk dünyasında genel-geçer bir ilke olarak kabul edilmektedir. Bu çerçevede mahkemeden istenen husus, yasaların ortaya

² Örneğin; Y. 18. H.D., T: 21.10.2002, 7254/10059 sayılı kararın metni.

koyduğu ahkâma ve intizâma aynen uymaktır. Hâkimin, usûl kurallarını bir tarafa bırakıp yargılama yapması “keyfiliktir”. Basitlik ögesine uygun bir yargılama yapması için hâkimden asla keyfî davranması istenemez. Kanunda belirtilen istisnaî hükümler dışında hâkimin “basitleştirme düşüncesiyle” usûl kurallarını değiştirebilmesi ve örneğin hak arama özgürlüğüyle ilgili hakları sınırlandırması, dilekçelerin sayısının azaltılması, resmî tatil gün ve saatlerinde de yargılama yapması, bilirkişi görüşünü telefonla almakla yetinmesi, hâkimin yargı sınırı dışındaki yakın ilçeye bizzat gidip keşif yapması ve benzeri durumlar kâbil değildir.

Usûl ekonomisi içinde telakki edilen basitliğin iki önemli veçhesi vardır. Bir tanesi, **“hâkimin mevcut düzeni zorlaştıramayacağı”** kuralıdır. Bazen hâkimin veya tarafların, çeşitli nedenlerle, mevcut durumun öngörmediği şekilde hareket ederek yargılamayı daha güç ilerler hâle getirdiğini görmekteyiz. Basitlik ögesinden kasıt, böyle güçlülere meydan vermemektir. İkinci veçhe ise **“yoruma müsait durumlarda kolay olan işlerin, zor olan işlere tercih edilmesidir”**. Bu bağlamda, medeni usûl hukuku çerçevesinde yeni bir yorum türünden bahsedilebilir. Öğretide **“usûl ekonomisine uygun yorum”** diye adlandırılan bu yorum, en öz hâliyle, *yargılamada en sade iş ve işlemlerle âdil sonuca varılması* şeklinde tanımlanabilir. Daha detaylı bir ifadeyle hâkim, hukuk kurallarını yorumlarken ve uygularken, çeşitli olanakların arasında daha basit, daha çabuk ve daha az masraflı olanı gerçekleştirmek için çaba sarfetmelidir.

Usûl ekonomisi ilkesinin, yargılamanın etkinliğinin artırılması bakımından önemli bir araç olması hasebiyle hâkimin karşılaştığı usûlî konuların çözümünde, usul ekonomisi ilkesi yorum için çok elverişli bir araçtır. Burada, özellikle mevcut uyuşmazlıkların ortadan kaldırılması kadar, yeni uyuşmazlıkların ortaya çıkmasının ve mahkemelerin iş yükünün artmasının engellenmesi de büyük önem taşımaktadır. Bu bağlamda örneğin, Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunu’nda yer almamasına rağmen, aslî müdahale ve usûlî kazanılmış hak gibi müesseselerinin uygulamada benimsenmesinin nedenlerinden biri de, usûl ekonomisidir. Mahkemenin kendi önünde görülen davalardan bazılarını ön sorun olarak incelemesi veya başka bir mahkemenin davanın sonuçlanmasını bekletici sorun yapması, usul ekonomisi bakımından büyük faydalar sağlar. Çünkü, bu sayede hem çelişik

kararlar çıkması önlenecek, hem zaman ve emekten tasarruf edilecek, hem de uyumsuzluklar basit ve kolay bir şekilde çözümlenmiş olacaktır.

b. Hızlılık (Çabukluk)

Günümüz hukuk dünyasında klişeleşmiş bir söz olan “geciken adalet, adalet değildir” sözünün çıkış noktalarından biri de usûl ekonomisinin çabukluk ögesidir. Tüm dünyada insan popülasyonu artmakta, iktisadi ve sosyal gelişmeler ardı ardına devam etmekte ve dahası insanoğlu her geçen gün biraz daha bilinçlenmektedir. Bu sayılan üç neden ve başkaca nedenler, adli vakaları çoğaltmakta ve ister istemez mahkemelerin iş yükünü arttırmaktadır.

Hızlı yargılamadan kasıt, her şeyden önce asla “acele yargılama” şeklinde anlaşılmalıdır. En öz ifadesiyle, “beyhude zaman harcamadan yargılama yapma” şeklinde tanımlarsak doğru bir tespitte bulunmuş oluruz. Adalet anlayışını bir tarafa bırakmamak kaydıyla, mümkün olan en seri şekilde yargılama yapılmalı, hem mahkemenin hem de tarafların kıymetli zamanı boşa harcanmamalıdır.

Mahkemelerdeki iş yükünün getirdiği sorunlar günümüz Türkiye’sinde herkesçe bilinmektedir. Bu kronik sorunun aşılması için yönetsel müdahalelerin yanı sıra hukukun kendi iç dinamiklerinden de faydalanmak gerekir. Çabuk bir yargılama, davaların çabuk sonuçlanması demek olduğundan, 1 numaralı Tablo’dan da görüleceği üzere her geçen gün artan iş yükünün pratik bir çözüm enstrümanı olabilir.

Tablo 1. 2005 – 2008 Yılları Arasında Hukuk Mahkemelerinde İş Yükü

YILLAR	KARARA BAĞLANAN DAVA SAYISI	AÇILAN DAVA SAYISI	DAVACI SAYISI	DAVALI SAYISI
2008	1.568.170	1.620.793	1.919.339	2.171.245
2007	1.497.250	1.577.297	1.858.420	1.802.314
2006	1.456.265	1.519.283	1.766.611	1.687.810
2005	1.422.745	1.462.345	1.686.828	1.590.563

Kaynak: TÜİK, 2010.

Hızlılık (basitlik), Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nde, *âdil yargılanma hakkının* bir veçhesi olan "*mâkul sürede yargılanma*" şeklinde karşımıza çıkmaktadır (6. madde). Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin mâkul sürede yargılanma hakkıyla ilgili birtakım kıstasları vardır; çabukluk ögesi değerlendirilirken bu kıstaslardan istifade edilebilir. Emsal davalara göre ortalama dava süresinin aşılp aşılmadığı, aşılmış ise ne derece tolere edilebilirliği öncelikle göz önünde tutulmalıdır. Bundan sonra ise; davanın niteliği, tarafların tutumu ve mahkemenin tutumu mercek altına alınmalıdır.

c. Ucuzluk

Usûl ekonomisine göre hâkim, gereksiz gider yapılmasına sebebiyet vererek adaleti pahalılaştırmamalıdır. Örneğin masraflı olduğu bilinen keşif ve bilirkişilik kurumlarına ancak gerektiği zaman başvurulmalıdır. Bunun aksi, yargılama giderlerini gereksiz şekilde arttıracığından usûl ekonomisine aykırı olur.

Bununla beraber mahkeme giderleri, mümkün olan en alt seviyede tutulmalıdır. Kamu hizmeti özelliğinin yanı sıra adalet idesinin kendi kudsiyetinden kaynaklanan hassasiyetine saygı duyulmalıdır. Bu bağlamda örneğin, tazminat davalarında ödenen binde ellidört, binde onüçbuçuk gibi oranlar minimum seviyeye çekilebilir.

Yargılama hizmetinin ekonomik boyutu her zaman tartışma konusu olmuştur. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin salt "insan hakları" yönlü özel durumu ve uluslararası boyutu dikkate alındığında mevzûbahis mahkemeye ücretsiz başvuru imkanının ulusal mahkemelerce örnek bir durum teşkil etmesi düşünülemez. Şunu da belirtmek gerekir ki yüksek yargılama giderlerinin zaman zaman dava açma hakkını kullanmaktan bile caydırdığı Batı'da (özellikle anglo-sakson hukukun geçerli olduğu ülkelerde), usûl ekonomisinin ucuzluk veçhesinin dikkate alınmadığı âşikardır. Bu muvacehede değerlendirecek olursak ucuz yargılama prensibinin ülkemizde daha iyi anlaşıldığı ve tatbikatının nisbeten daha reel sağlandığı söylenebilir.

1. 3. Usûl Ekonomisinde Farklı Görüşler

Liberal Düşünce'ye göre hâkim, adeta iki tarafın iddia ve savunmalarını dinleyen ve onların söyledikleri çerçevede hareket eden bir aracı durumunda düşünülmektedir (Alongaya, 1979: 48). Hâkimin takdir yetkisini oldukça daraltan bu yaklaşım, hâkimin aktif müdahalesinin gerekli

olduğu usûl ekonomisi ilkesi ile çatışmaktadır. Liberal düşünce, tez ve antitezin çatışması şeklinde ortaya çıkan (nizâlı) bir uyumsuzlukta; tarafların hangi ortak irade ile basit, çabuk ve hızlı yargılama anlayışı sergileyebileceklerini açıklayamaz.

Totaliter düşünceye göre Devlet gücünün en önemli simgelerinden biri olan mahkemelerin yetkileri arttırılmakta ve yargılamada etkinlik tamamen hâkime bırakılmaktadır (Stalev, 1976/XXXIII: 150-183). Basit ve çabuk yargılamada hâkimin menfaati bulunacağından totaliter rejimde hâkimin bu iki unsura göre hareket etmesinin mümkün olabileceği söylenebilir. Ancak ucuz bir yargılama hâkimi ilgilendirmeyeceği için ve tarafların da bu yöndeki menfaati düşülmeyeceğinden usûl ekonomisi ilkesinin varlığı en azından bir yönüyle eksik kalacaktır.

Bu iki zıt görüş ve onu takip eden düzenleme arasında yer alan anlayış çerçevesinde, tarafların ve mahkemelerin etkinlik yüzdelerine verilen ağırlık değişkenlik göstermekte, kiminde taraflar kiminde mahkemeler tercih edilmekte ve bazı zamanlarda da menfaatler ile toplumsal menfaatler arasında denge kurulmaya çalışılmaktadır³.

Müşterek hukuk öğretisinde yargılamanın amacı, “herkese hakkını vermek ve bu hakkın haksız olarak çiğnenmesini önlemek” şeklinde tanımlandığından (Heffler, 1843: 2; Wetzell, 1878: 2) kişisel hakların yerine getirilmesi ön plana çıkmaktadır. Ancak kişisel hakkın korunması, yargılamanın değil olsa olsa davanın amacı olabilir. Usûl ekonomisi, yargılama amacına hizmet eden bir araç olduğundan bu öğretide de gerçek yerini bulamaz.

Öğretideki Baskın Görüşe Göre yargılamanın amacı adaletli karar vermektir (Yılmaz, 2008: 248). Kararın adaletli olması ise, kararın taraflar arasındaki uyumsuzluğu, tarafları tatmin edecek biçimde ortadan kaldırmasının yanı sıra, ondan çok daha önemli olarak, toplumsal barışı sağlamaya yönelik olması demektir. Bunun için kararın maddî gerçeği yansıtması ve yapılmış olan yargılamanın basit, hızlı ve ucuz bir yargılama olması gerekir. Anılan olumlu özelliklerinin yanı sıra müşterek hukuk öğretisinin çok olgunlaşmış bir tezahürü niteliği taşıyan ve günümüzde

³ Bakınız: R. Wassermann, *Der soziale Zivilprozess, zur Theorie und Praxis des Zivilprozesses im sozialen Rechtsstaat*, Neuwied und Darmstadt 1978, s.86 vd, 108 vd.

egemen olan toplumsal barış yaklaşımını da bünyesinde barındıran bu öğretinin, usûl ekonomisini en iyi anlatan öğreti olduğu düşünülmektedir. Adalet idesinin sınırlarının olağanüstü genişliği -bir kısım öğretinin aksine- belirsizlik değil, zenginlik olarak kabul edilmektedir (Yılmaz, 2008: 248). İlâveten şu da söylenebilir ki; hukukun soyut ve sosyal yapısı, onu zengin kılmakla beraber aynı zamanda esnek de kılmaktadır. Bu esneklik, adalet amacına ulaşmak için hâkimin daima pozitif yönde kararlarla yargılamayı yürütmesi şeklinde düşünülebilir. Pozitif yönde kararlardan maksat, toplumun menfaatini zedelemeksizin, taraflar arasında âzami müşterekte ve denklikte (tam bir eşitlik mümkün olmayabilir) alınan kararlardır. Usûl ekonomisi kurumu da bu mekanizma içinde rahatça kendine yer edinebilecektir.

1. 4. Hukuk Felsefesinde ve Hukuk Sosyolojisinde Usûl Ekonomisi

Çiçero, “*hukukun katı uygulanması en büyük haksızlıktır (summun ius suma in iura)*” (Yılmaz, 2008: 251) diyerek şeklî kuralların hakkın özünün önüne geçmemesi gerektiğini savunmuştur. Ancak hiç şeklî kural da olmasın dememiş, katı uygulamalara karşı olduğunu belirtmiştir. Çiçero’nun burada asıl kastettiği bizatihi usûl ekonomisi ilkesidir. Çiçero’ya paralel olarak da von Jhering, yüzyıllar sonra, “*şekil keyfiliğin yeminli düşmanı, özgürlüğün ikiz kardeşidir*” (Yılmaz, 2008: 251) demiştir.

Tabii hukuk akımının son büyük öncüsü Kant’a göre hukukun ödevi, bir kişinin hürriyetini diğerlerinin hürriyeti ile uzlaştırmaktır (Güriz, 1996: 354). Sürekli *olması gereken hukuk (de lege feranda)* üzerinde duran Kant için bu yaklaşımı hiç de yadırgamamak gerekir. Bu bağlamda usûl ekonomisi yaklaşımının hürriyet değerlerinin gerisinde kaldığını görürüz. Azami uzlaşmanın sağlanması için sonuna kadar çaba sarfedilmesi gerekirken; ucuz, basit ve çabuk bir yargılama şüpheli sonuçlar doğurabilir.

Pozitivist Kelsen, mahkeme kararları ve idari işlemler aracılığı ile hukuk normlarının genelden özele ve soyuttan somuta doğru giden bir uygulamaya yöneldiğini savunur (Güriz, 1996: 354). Bu düşüncesiyle hâkimin yargılama aşamasında soyut hukuk kurallarını âdil çıkarıma uygun yorumlayarak, başka bir deyişle gerektiğinde takdir yetkisini kullanarak kararda etken olabileceğini benimsemektedir.

Felsefi idealizmin en önemli düşünürü Hegel'e göre hukuk, devletin iradesidir (Güriz, 1996: 250 vd.). Fertleri, bir parçası saydığı devlet kuramı içinde eriten Hegel, bu yönüyle devleti mistikleştirirken, diğer yönden de diyalektik gelişmenin varabileceği nihai nokta olarak devlet kuramını işaret eder. Devletin bu denli egemen güç olduğu bir hukuk yapısı içinde, usûl ekonomisi gibi şekli kuralları yazılı olmayan pragmatik bir ilkenin hayatiyet kazanması pek mümkün görünmemektedir.

"Hukuk Sosyolojisi" terimi ilk defa İtalyan Anzilotti tarafından 1892'de yayınlanan "*Filosofia del Diritto e La Sociologia*" adlı eserde "Sociologia Juridica" şeklinde kullanılırken usûli konulara yeterince temas edilmediği görülmektedir (Topçuoğlu, 1963: 121 vd.). Toplumsal gerçekliğin manevi cephesini inceleyen Gurvitch, ferdin doyuma ulaşabilmesi için arzuladığı adalete ulaşması gerektiğini savunurken aslında adalete ulaşmanın önemini vurgulamış olmaktadır. Her ne kadar usûl ekonomisinin doğrudan lafzına rastlamasak da usûl ekonomisi başta olmak üzere belli başlı usûli ilkelerin gelişiminde bu ve benzeri tezlerin tetikleyici olduğunu kabul etmek gerekir (Gurwitch, 1949: 68-69).

2. AVRUPA İNSAN HAKLARI SÖZLEŞMESİNDE ve AVRUPA İNSAN HAKLARI MAHKEMESİ KARARLARINDA USÛL EKONOMİSİ

Usûl ekonomisi, "çabukluk" ögesi yönünden "makûl sürede yargılanma" prensibine çok yaklaşmakta ve önemli oranda örtüşmektedir. Bununla birlikte uygulamada çoğu zaman aradaki nüanslara bakılmadan aynı anlama geldikleri faraziyesi üzerinden hareket edilmektedir. AİHS'nin 6. maddesinin 1. fıkrası, mâkul sürede yargılanmamayı "*adil yargılanma hakkının ihlâli*" olarak görmektedir. Konunun medeni usûl hukuku ile sıkı ilişkisi vardır. Çünkü HUMK'un 445. maddesinin 1. fıkrasınının 11 numaralı bendine göre adil yargılanma hakkı ihlalinin AİHM'ce tespiti, olağanüstü bir kanun yolu olan iade-i muhakeme nedenidir.

Son dönemlerde, Türkiye'den AİHM'ne giden başvurularda bir nitelik değişimi yaşanmaktadır. Başlangıçta negatif statü haklarına dâir başvurular yoğun iken giderek adil yargılanma hakkı temelli başvuruların ağırlık kazandığı gözlemlenmektedir. Buna paralel olarak, aşağıdaki tablodan da görüleceği üzere adil yargılanma hakkı temelli ihlal tespitleri, tüm tespitlerin üçte birine tekabül eder konuma ulaşmıştır.

Tablo 2. 2009 Yılında AİHM’de Türkiye Aleyhine Verilen Kararlar

İHLAL EDİLEN HAK	DAYANAK MADDE No	KARAR SAYISI
Adil yargılanma hakkı	6	1014
Mülkiyet hakkı	1 (1. P)	544
Özgürlük ve güvenlik hakkı	5	436
İşkence yasağı	3	273
Etkili başvuru hakkı	13	209
Yaşam Hakkı	2	205
İfade Özgürlüğü	10	182
Özel hayata ve aile hayatına saygı	8	69
Dernek kurma ve toplantı özgürlüğü	11	39
Serbest seçim hakkı	3 (1. P)	5
Kanunsuz ceza olmaz ilkesi ihlali	7	4
Eğitim hakkı	2 (1. P)	4
Ayrımcılık yasağı	14	3
Düşünce, vicdan ve din özgürlüğü	9	1
Kölelik ve zorla çalışma yasağı	4	-
Evlenme hakkı	12	-
Aynı suçtan iki kez yargılanmama ve cezalandırılmama hakkı	4 (7. P)	-
Sözleşmenin diğer maddeleri	-	29
TOPLAM		3017⁴

Kaynak: Salihpaşaoğlu, 2009.

⁴ AİHM’nin karara bağladığı birçok davada birden fazla ihlâl tespit etmiştir. Bu nedenle gerçekte 2295 olan ihlâl tespiti sayısı karar sayısından daha fazladır. 2009 yılında Türkiye’yi 2.021 kararla İtalya, 862 kararla Rusya ve 773 kararla Fransa takip etmiştir.

AİHM, adil yargılanma hakkının varlığını gösterir mâkul sürede yargılama (konumuzla örtüşmesi açısından usûl ekonomisine uygun yargılama) yapılıp yapılmadığının tespiti için üç ölçütü değerlendirmektedir:

a. Davanın karmaşıklığı veya davanın niteliği: Girift davaların açıklığa kavuşması için daha uzun bir yargılama sürecinin gerekli olduğu âşikardır. Ancak çözümü kolay bir uyuşmazlık için usûl ekonomisine aykırı tutumlarla yargılamanın olağan süresinden uzun sürmesi hiç şüphesiz bir ihlâl olarak değerlendirilecektir.

b. Başvurucunun (tarafın) tutumu: Yargılamanın uzun süreye yayılmasında tarafın kabahati varsa sonucuna da katlanması gerektiği düşünülmekte, ihlâl karar verilmemektedir. Ancak tarafın bu hususta bir etkisinin olmadığı anlaşılırsa diğer ölçütlerle beraber yapılan bir değerlendirme sonuca ihlâl karar verilmektedir.

c. Yetkili merciilerin (mahkemenin) tutumu: Bu ölçütte tarafların bir etkisinin olamayacağı açıktır. AİHM, yargılamanın uzamasında davanın karmaşıklığının ve/veya başvurucunun tutumunun asli etken olduğu sonucuna vardığında başvuruyu reddederken, yetkili merciilerin tutumunun tesirine kâni olduğunda ihlâl kararı vermektedir.

AİHM, bu ölçütlerin yanı sıra, belirli bir madde ile ilgili çok sayıda ihlâl tespitinin, Sözleşmeye uygun olmayan bir uygulamanın varlığına işaret ettiğini, Bottazzi v. Italy kararında (Başvuru no: 34884/97) vurguladığı gibi, ülkelerin hukuk sisteminden kaynaklanan yapısal sorunların bile makul sürenin aşılmasına gerekçe olamayacağını Bükler v. Turkey kararında (Başvuru no: 29921/96) ortaya koymuştur.

Bu yaklaşımı doğrulayan kararlardan birisi de, Kemal Balıkçı/Türkiye başvurusunda (Başvuru no: 20605/03) verilen 7 Ekim 2008 tarihli karardır. AİHM, esasa dâir değerlendirmesinde, Başvurucu ve vekilinin duruşmaların çoğuna katılmamasının yargılamanın uzamasının asli nedeni olmadığı, davaya üçüncü kişilerin katılımının ve bilirkişi incelemelerinin davanın belli ölçüde karmaşık olduğuna işaret etmekle beraber davanın 16 yıl 7 ay sürmesini de haklı çıkaracak bir sebep olmadığı sonucuna varmış ve makûl süre şartının ihlaline hükmetmiştir.

Bu tür kararların⁵ sayısında her geçen gün artış gözlenmektedir. Başvuru ve karar sayısı çoğaldıkça daha etkin daha hızlı (çabuk) bir yargılama için gerekli alt yapının sağlanması konusunda adımlar atılmasının gerekliliği ortaya çıkmaktadır⁶.

3. YARGI KARARLARINDA USÛL EKONOMİSİ

3.1. Anayasa’da ve Anayasa Mahkemesi Kararlarında Usûl Ekonomisi

Anayasa’nın 141. maddesinin 4. fıkrası, “davaların en az giderle ve mümkün olan süratle sonuçlandırılması, yargının görevidir” diyerek usûl ekonomisine anayasal bir güvence boyutu kazandırmıştır. Maddenin gerekçesinde ise duruşmaların açık ve kararların gerekçeli olmasına dâir diğer fıkra hükümleri bağlamında açıklamalarda bulunulmuş ama son fıkra hükmüne değinilmemiştir. Usûl ekonomisi prensibiyle ilgili uygulayıcılara ve teorisyenlere yol gösterici mahiyetteki ve çok sınırlı sayıdaki kararların özetleri aşağıda verilmiştir:

Anayasa Mahkemesi’nin E: 1989/28, K: 1990/18 sayılı ve 10.07.1990 günlü kararında;

“İtiraz konusu maddenin ikinci fıkrası dördüncü tümcesindeki *itiraz, zaruret görülmeyen hallerde evrak üzerinde inceleme yapılarak en kısa sürede sonuçlanır* içerikli yargılama usûl ve esasına ilişkin kuralın, Anayasa’ya aykırı olup olmadığı sorunu neticesinde Anayasa’nın 141. madde son fıkra hükmüne aykırılıktan söz edilemeyeceğine karar verildiğinden itirazın reddi gerekir” denilmektedir.

Anayasa Mahkemesi’nin E: 1991/1, K: 1999/33 sayılı ve 20.07.1999 günlü kararında;

“Mahkeme, itiraz konusu kuralın davacıyı ikinci bir dava açmaya zorlayarak mahkemelerin iş yükünü gereksiz şekilde arttırdığını, bu nedenle de Anayasa’nın 141. maddesine aykırı olduğunu ileri sürmüştür. Taraflardan

⁵ Örneğin; Tutsa/İtalya, 27.02.1992, A 231-d, § 57; Francesco Lombardo/İtalya, 26.11.1992, A 240-b, § 23; Bunkate/Hollanda, 26.05.1993, A 248-b, § 20-23; Bottazzi/İtalya, 28.07.1999; Pelissier Sassi/Fransa, 25.03.1999, § 74 vb.

⁶ AİHS doğrudan doğruya adil yargılanma hakkının işlevselliği için tüm taraf hükümetlerin olduğu gibi Türkiye’nin de yapısal düzenlemeler yapma sorumluluğu ve zorunluluğu vardır.

birinin yapmış olduğu bir usûl işleminin tamamen veya kısmen düzeltilmesi “ıslah” olarak adlandırılır. HUMK’un 84. maddesine göre ıslah, tahkikata tabi olan davalarda tahkikat bitinceye kadar ve tabi olmayanlarda mahkemenin sonuna kadar yapılabilir. İtiraz konusu kuralla, müddeabihin ıslah suretiyle arttırılmasına olanak tanınmaması, davaların en az giderle ve olabildiğince hızlı sonuçlandırılmasına engel olacağından, Anayasa’nın 141. maddesine aykırıdır. Kuralın iptali gerekir.” denilmektedir.

Anayasa Mahkemesi’nin E: 2002/100, K: 2004/109 sayılı ve 21.09.2004 günlü kararında;

“İtiraza konu kuralda bilirkişi atanmasının zorunlu kılınmasının Anayasa’nın 2. ve 141. maddesine aykırı olduğu ileri sürülmüştür. Dava konusu kuralda, Anayasa’nın 141. maddesinde öngörülen “davaların mümkün olan süratle sonuçlandırılması” ilkesiyle uyumlu olarak davaların en geç altı ay içinde karara bağlanacağına belirtildiği gözetildiğinde, bu süre içinde karar verilmesini kolaylaştıracak nitelikteki düzenlemenin, hâkimin takdir hakkını da engellememesi nedeniyle, Anayasa’nın 2. ve 141. maddelerine aykırı olmadığı sonucuna varılmıştır. İptal isteminin reddi gerekir.” Denilmektedir.

Anayasa Mahkemesi’nin E: 2006/116, K: 2009/125 sayılı ve 01.10.2009 günlü kararında;

“03.07.2005 günlü, 5395 sayılı Çocuk Koruma Kanunu’nun geçici 1. maddesinin (2) numaralı fıkrasının, Anayasa’nın 10. ve 37. maddelerine aykırılığı saviyla iptaline karar verilmesi istemi neticesinde; itiraz konusu yargılamanın genel ceza mahkemelerinde görülmekte olup 5395 sayılı Yasa’nın yürürlüğe girdiği tarihte onsekiz yaşını doldurmuş olan sanıklar hakkındaki dava ve işlerin çocuk mahkemeleri ile çocuk ağır ceza mahkemelerine devredilmeyerek yargılamaya devam edilmesi Anayasa’nın 141. maddesinin son fıkrasına ve adil yargılanma ölçütleri içinde yer alan “makûl süre içinde yargılanma” ilkesine de uygun bir düzenlemedir. Açıklanan nedenlerle itiraz konusu kural, Anayasa’nın 10. ve 141. maddesinin son fıkrasına aykırı değildir. İtiraz isteminin reddi gerekir.” Denilmektedir.

3. 2. Yargıtay İçtihadı Birleştirme Kararlarında Usûl Ekonomisi⁷

E:1944/6, K:1946/12 sayılı ve 09.10.1946 günlü Yargıtay İçtihadı Birleştirme Kararında (YİBK) denilmektedir ki:

“Bir davada ileri sürülen sebeplerin mahiyetine göre zamanaşımına veya hak düşüren sürelerle dayanarak savunmak taraf hakkıdır. Bu yolda bir savunmayı yargıcın önce incelemesi HUMK’un 77. ve 221. maddelerinin beyan ve işareti veçhile doğru ve gerekli olur.”

E:1953/8, K:1953/7 sayılı ve 07.10.1953 günlü YİBK’nda denilmektedir ki:

“Davacının, bir bağıt ilişkisinin varlığı savı ile tapu kaydının kendi adına düzeltilmesini isteyebilmesi için aralarında Medeni Kanun’un 634. maddesine uygun biçimde bir bağıtın var olması gerekir ve bu şekilde bir bağıt olmadığı; davacının beyanından anlaşılırsa, kanunun var olmadığını kabul ettiği bir durumun ispatı da yargılıkça düşünülemez.”

Usûl ekonomisine temas eden diğer YİBK örnekleri için; 01.11.1944 günlü E:9 K:30 sayılı⁸, 22.11.1944 günlü E:27 K:32 sayılı⁹, 26.11.1947 günlü E:1945/9 K:1947/23 sayılı¹⁰, 01.12.1948 günlü E:1946/2-1947/8 K:1948/9 sayılı¹¹, 08.03.1950 günlü E:1945/22 K:1950/4 sayılı¹² kararlar incelenebilir.

4. MEDENİ USÛL HUKUKU ve USÛL EKONOMİSİ

4. 1. Medeni Usûl Hukukunun Hukuk Sistemindeki Yeri

Hukuk sistematığı, genel olarak maddi hukuk ve şekli hukuk diye ikiye ayrılarak incelenmektedir. Bu ayırım türü, eğitici amaçlı özel hukuk – kamu hukuku ayırımından daha sağlıklıdır çünkü sınırlar daha belirgindir. Maddi hukukta esasa ilişkin mevzu hükümler incelenirken, şekli hukukta bu esaslar

⁷ Ayrıca konuyla ilgili Yargıtay Daire ve Genel Kurul kararları için bakınız: 20. H.D. E.1993/3691 K.1993/3527 T.26.4.1993, 19. H.D. E.1994/4923 K.1994/7385 T. 06.07.1994, 15. H.D. 24.05.2000 E.1999/4959 K. 2000/2551, 16. H.D. 9403/9395 T. 20.10.2003, 21. H.D. 4365/4653 T. 11.5.2004, 15. H.D. 1496/4892 T. 22.10.1992, 13. H.D. 3606/3635 T. 29.4.1993, H.G.K. E. 1983/1-2532 K. 1983/813 T. 14.09.1983.

⁸ RG: 14.03.1945/5955

⁹ RG: 14.03.1945/5955

¹⁰ RG: 07.04.1948/6877

¹¹ RG. 08.04.1949/7177

¹² RG: 09.06.1959/7528

çerçevesinde hak arama fonksiyonunun nasıl işletileceği konusu masaya yatırılır. Medeni usûl hukuku, medeni hakların nasıl kâim olacağını belirleyen şekli kurallar bütünüdür. Medeni hukuk ve medeni hukukun uzantısı olan borçlar hukuku, ticaret hukuku ve diğer hukuk dallarına dâir hemen hemen tüm bahisler, hukuk mahkemelerinde ancak medeni usûl yolu ile bir “hak” olarak dava veya talep konusu edilebilir. Öğretide zaman zaman “usûl” kelimesinin yerine “yargılama” kelimesi kullanılsa da (örneğin medeni yargılama biçiminde) bu kullanımın hatalı olduğu düşüncesindeyiz; çünkü yargılama, önceden belirlenmiş usûl kuralları çerçevesinde gelişen bir faaliyetler bütünü olarak usûl ile eş anlamlı bir ifade değildir.

4. 2. Usûl Ekonomisinin Medeni Usûl Hukukundaki Yeri

Usûl ekonomisi, tüm usûl hukuklarında dikkate alınması gereken bir ilke olmakla beraber özellikle medeni usûl hukukunda önem ve anlam arzeden temel bir hukuk kâidesi olarak karşımıza çıkar.

Uygulamada ilk derece mahkemelerin asliye ticaret mahkemesi dışında tek hâkimli olduğu görülmektedir. Tek hâkim olduğu zaman; idari işlerin daha çabuk yürüdüğü, karar verme (çelişme) aşamasının sorunsuzca atlatıldığı, sayı çokluğundan kaynaklanıp bir araya gelme gibi yargılamayı uzatan işlemlerle karşılaşmadığı görülür. Bu nedenle tek hâkim uygulaması usûl ekonomisinin doğasına uygun olduğu söylenebilir.

Eski hâle getirme talebinde bulunan, dilekçesinde, eski hale getirme koşullarına ilişkin vakıaları belirtmeli ve buna ilişkin delillerini ibraz etmelidir. Talepte bulunanın, dilekçesinde aynı zamanda yapamadığı işlemi de yapması veya bu yöndeki talebini belirtmesi usûl ekonomisi açısından uygun olacaktır.

İhtiyari dava arkadaşlığında, birden fazla kişinin dava arkadaşı olmalarının nedeni tahkikatın ortak oluşudur. Bu sayede tahkikat sırasında bazı işlemler ortak yapıldığından, (örneğin bilirkişi incelemesi, keşif gibi incelemeler birlikte yapıldığından, dava arkadaşlığı vb.) usûl ekonomisine uygun bir uygulama olacaktır.

Fer’i müdahale sayesinde üçüncü kişi davaya katılıp, yanında katıldığı tarafın davayı kazanmasını sağlayarak hukuki durumunun olumsuz etkilenmesini önlemeye veya olumlu biçimde etkilenmesine çalışır. Müdâhil, yanında katıldığı tarafın davayı kazanmasına yardımcı olarak daha sonra kendisine karşı bir dava açılmasına engel olur veya kendisinin dava açması

gereğini ortadan kaldırır. Fer'î müdahalenin etkisi mahkeme tarafından kendiliğinden göz önünde tutulmalıdır. Çünkü müdahalenin etkisi, çelişik kararların verilmesini önlemek, bu sayede tarafların mahkeme kararlarına güvenini sağlamak yanında usûl ekonomisi yönünden de önem taşımaktadır. Bu sebeple mahkemece re'sen nazara alınmalıdır.

Aslî müdahale, görülmekte olan bir dava veya çekişmesiz yargı işinde, o yargılama konusu şey veya hak üzerinde, yargılamanın tarafları veya ilgilileri ile hukuki yararı çatışan üçüncü bir kişinin, bu kişilere karşı aynı mahkemede ayrı bir dava açmasıdır. Aslî müdahale davasının açılması usûl ekonomisine de uygun düşer çünkü bu sayede çelişik kararların verilmesi önlenirken, davaların daha basit yürümesi de sağlanmış olmaktadır.

Usûl ekonomisi, medeni usûl hukukunda bazen dürüstlük kuralının sonucu olarak da karşımıza çıkabilir. Tarafların doğruyu söyleme ve dürüst davranma yükümü vardır. Mamafih dürüstlük kuralı, kamu yararı açısından da göz önünde tutulmalıdır. Çünkü davanın usûl ekonomisine uygun şekilde sonuçlanması, ancak dürüstlük kuralının medeni usûl hukukunda da geçerli olması ve hâkim tarafından kendiliğinden nazara alınmasıyla mümkün olur (Pekcanitez vd., 2008: 267). Yargıtay bir kararında; alacağın küçük parçalara bölünmek suretiyle ayrı davalara konu yapılarak birden fazla vekalet ücreti edinilmesini dava hakkının kötüye kullanılması olarak değerlendirmektedir¹³.

Hâkim, gereksiz ise keşfe karar vermemeli veya mümkün mertebe keşfi bir seferde yapıp bitirmelidir. Hâkimin keşfi eksik bırakması hâlinde yeni keşiflere gitmek ihtiyacı hissetmesi, usûl ekonomisine aykırıdır. Yine aynı şekilde hâkimin genel bilgisi çerçevesinde kendi çözmesi gereken bir konuda hiç gerek yokken bilirkişiye gidilmesi; ucuzluk, basitlik ve çabukluk öğelerinin tamamı yönünden usûl ekonomisine aykırı olur. Özellikle hukuki bilgiyi gerektiren konularda bilirkişiye başvurulmasında hukuka uyarlık yoktur (HUMK m. 275). HUMK'un 380'nci maddesi davanın başında titizlikle uygulanmalı, maddeye uygun tensip kararı ile başka yerlerden getirilecek belge ve dosyalar için gereken posta gideri pul olarak alınıp oturum günü beklenmeksizin yazı yazılmalıdır.

HUMK'un 216. maddesine uygun şekilde hareket edilerek taraflar arasında çekişmeli ve çekişmesiz hususlar tespit edilmelidir. 238. maddeye

¹³ 10. H.D., 29.01.2008, 5188/645 (yayımlanmamıştır.)

uygun şekilde taraflar arasında çekişmeli olan ve hükme etkili olan vakıaların ispatına yer verilmelidir. Hâkim, davayı kısa sürede sonuçlandırmak için, tarafların yersiz ve davayı geciktirici taleplerini reddetmelidir. Taraflar arasındaki çekişmeli noktaların sayısını, gerekirse tarafların isticvabına başvurarak azaltmalı; şekle tabi olup da şekle uygun olmayarak yapılan talepleri (örneğin sözlü olarak ileri sürülen ihtiyati tedbir talebi gibi) incelemeyen reddetmelidir. Dava şartlarının davada var olup olmadığı davanın esasına girmeden incelenmeli, dava şartlarından biri yoksa bu noktadan dava reddedilmelidir.

HUMK'un 67. maddesinde yer alan (bir tarafın vekil tutmak istemesi, vekilini azletmesi, vekilin istifa etmesi, kendisinin yahut vekilinin dosyayı incelememiş bulunması sebeplerinin yargılamayı başka bir güne bırakılmasını gerektirmeyeceği) prensibi titizlikle uygulanmalıdır. Tanığın mahkemeye getirilmesi hususunda, tanığı getirmeyen taraf için hiçbir müeyyide içermeyecek şekilde kanuna aykırı karar vermekten kaçınmalıdır. Ahar mahalde, istinabe yolu ile dinlenecek tanıklar muvacehesinde taraflardan istinabe olunan mahkemelerde hazır bulunup bulunmayacakları sorulmalı, bulunacaklar için talimata kayıt konulmalıdır. Özellikle istinabe yolu ile dinlenecek tanıklarda, tanığın hangi konuda dinleneceği talimatta açıkça belirtilmelidir.

Tarafların veya vekillerinin yersiz celse tâlikine sebebiyet vermeleri halinde celse harcının titizlikle uygulanmasına özen gösterilmesi de usûl ekonomisini zımnen teşvik edici bir tutum olacaktır. Aynı düşünce ile davayı uzatmaya ve karşı tarafı mağdur etmeye yönelik olup hükme tesir etmeyen delillerin toplanmasına ilişkin talepler reddedilmelidir. Bununla beraber, toplanması istenen delil sırf tahmine dayandığı gerekçesiyle reddedilemez. Aksi takdirde iddia ve savunmada bulunma hakkı daraltılmış olur.

Hukuk sistemimizde davaların çok uzamasının nedenlerinden biri de hâkimlerin dava dosyaları üzerinde yeterince hazırlanamamalarından kaynaklanmaktadır. Yargıtay, yerinde olarak, hâkimin dava şartlarını başında incelememesini (örneğin üç yıl sonra görevsizlik kararı vermesini) usûl ekonomisine aykırı bulmaktadır. Böyle durumlarda hâkimin sorumluluğu da gündeme gelebilir (Yılmaz, 2008: 167).

Dava şartının başlangıçta bulunmamasına rağmen, şartın dava sırasında gerçekleşmesi halinde, dava, başlangıçtaki dava şartı eksikliği

sebebiyle reddedilmemelidir. Aksi takdirde dava sırf şekilden reddedilecek ve fakat arkasından aynı dava (şart gerçekleşmiş olduğu için) yeniden açılacaktır. Bu husus; hem zaman, hem emek, hem de masraf kaybı anlamına geleceğinden usûl ekonomisine aykırıdır.

Yargıtay, ıslah ile taraf değiştirilmesine izin vermemektedir. Bununla beraber; bazı durumlarda, (örneğin dava dilekçesinin yazılmasından kısa bir süre önce ölmüş bulunan kişiye karşı açılan davada) taraf değişikliğine izin verilmesi, usûl ekonomisine uygun olur (Yılmaz, 1989: 202-232).

Islahla dava konusunun arttırılmamasına ilişkin HUMK 87. madde hükmünün son cümlesinin Anayasa Mahkemesi'nce iptali kararında usûl ekonomisi de gerekçe olarak yer almıştır. İlgili olayda konuyu Anayasa Mahkemesi'ne götüren yerel mahkeme, yargılamanın en az giderle ve mümkün olan süratle bitirilmesinin gerektiğini belirten ve HUMK'un 77. ve Anayasa'nın 141. maddesine dayanarak, davacıya talep ettiği miktardan fazla olan hakkı için ıslah imkânı vermeyerek ikinci bir dava açmaya zorlamanın, mahkemelerin iş yükünü gereksiz yere arttırdığı ve boş yere ikinci defa *emek, zaman ve para* harcanmasına sebep olduğu cihetiyle HUMK m. 87/son cümle hükmünün Anayasanın 141. maddesine de aykırı olduğunun düşünüldüğünü belirtmiştir. Anayasa Mahkemesi bu hususu da iptal kararına gerekçe olarak almış, kuralın iptaline karar vermiştir.

Tapu sicilinin tutulmasındaki kamu yararı çerçevesinde taşınmaz davalarına ilişkin usûl konularının doktrinde zaman zaman tartışma konusu yapıldığı görülmektedir. Örneğin taşınmaz davalarının (özellikle aynî hakka ilişkin olanlarının) değerine bakılmaksızın karar düzeltme istemlerine konu olabilmesi gerekliliği savunulmuştur (Ayvaz, 1998: 328). Yine bunun gibi; kadastro davası tutanaklarında basit eksiklikler bulunması hâlinde, kadastro hâkimi davanın esasına girerek uyuşmazlığı çözmelidir. Kadastro hâkiminin bunun yerine tutanağı kadastro müdürlüğüne geri göndermesi usûl ekonomisine uygun düşmeyecektir.

Usûl ekonomisi, sadece ilk derece mahkemelerinin değil, üst mahkemelerin de uyması gereken bir ilkedir. Bu açıdan, her usûl eksikliğinin değil yalnızca hükmü değiştirebilecek nitelikteki esaslı usûl hatalarının bozma sebebi teşkil etmesine ilişkin HUMK m. 428, II hükmü ile düzelterek onama kurumunu düzenleyen HUMK m. 438, VII-IX hükmü, usûl ekonomisini yansıtan medeni usûl hukuku mevzularındandır.

Henüz uygulamaya geçilmemiş olmasına rağmen şunu da önemle belirtmek gerekir ki 5236 sayılı Yasa ile istinaf kanun yolunun ve bölge adliye mahkemelerinin Türk hukukuna kazandırılmış olması çok önemli bir adımdır. Özünde -Yargıtay'ın iş yükünü hafifleterek- davaların daha seri görülmesini barındıran bu gelişme, usûl ekonomisinin çabukluk ilkesiyle yakînen bağdaşmaktadır. HUMK 426/K maddesindeki "istinaf başvurusunun kötüniyetle yapıldığı anlaşılırsa bölge adliye mahkemesince 422. madde hükümleri (para cezası öngören hüküm) uygulanır" ibaresi de istinaf kanun yolunun hızlı yargılamayı amaçladığını açıkça ortaya koymaktadır.

4. 3. Usûl Ekonomisi İlkesinin Medeni Usûl Hukukundaki Diğer İlkelerle Bağlantısı

Medeni usûl hukukunda, yıllar boyunca süregelen uygulamalar neticesinde birtakım temel ilkeler oluşmuştur. Bu ilkelerin bir kısmı Anayasa'da, diğer bir kısmı da Hukuk Usûlü Muhakemeleri Kanunu'nda açıkça veya örtülü şekilde yer almaktadır. Usûl ekonomisi, temelini hem Anayasa'da hem de Hukuk Usûlü Muhakemeleri Kanunu'nda bulmaktadır. Usûl ekonomisi ilkesini, medeni usûl hukukunun diğer temel ilkelerine göre değerlendirmeye tâbi tutmak, yargılama hukuku içindeki konumu da açıklar mahiyette olacaktır.

Kendiliğinden harekete geçme ilkesinin bir zıddı olarak medeni usûl hukukunda *tasarruf ilkesi* geçerlidir (HUMK m. 72, 74, 79). Taraflar dava konusu üzerinde serbestçe tasarrufta bulunabilirler. Ancak *davayı yürütme görevi hâkimdedir* ve bu da tasarruf ilkesinin bir istisnasıdır. Bu yönüyle tasarruf ilkesi, tamamen tarafların uygulaması esnasında gündeme gelen bir prensip olup usûl ekonomisi ile ilgisi sınırlıdır.

Tasarruf ilkesinin bir diğer istisnası, *hâkimin davayı aydınlatma görevidir* (HUMK m.75/II). Hâkim davayı aydınlatmak için gerekirse bilirkişiye, keşfe veya başkaca usûli işlemlere karar verebilir. Bu yönde yargılama yürürken hâkim usûl ekonomisi ilkesinin tüm öğelerini gözetmekle yükümlüdür. Çünkü usûl ekonomisi ilkesinin emredici bir niteliği vardır.

Taraflarca getirilme (hazırlama) ilkesi de tasarruf ilkesine benzer enstrümanlar içerir (HUMK m. 75/I). Hâkim, tarafları *dürüstlük kuralına aykırı şekilde* yönlendiremez. Bu yönüyle yargılamanın işleyişinden çok genel bir usûli prensip olduğundan usûl ekonomisi ilkesiyle bağlantısı zayıftır.

Teksif ilkesine göre taraflar, bütün iddia ve savunma nedenlerini, belli bir usûl kesitine kadar ileri sürmelidir. Bu usûl kesitinden sonra ileri sürülen dava malzemeleri kural olarak mahkemece kabul edilmemektedir. Bu ilke, usûl ekonomisi ile yakından ilgilidir. Çünkü böylelikle davaların gereksiz yere ve kötü niyetle uzatılmasının önüne geçilmesi düşünülmüştür. Dava açıldıktan sonra davacı, davalının rızası olmaksızın davasını genişletemez veya değiştiremez (HUMK m. 185/II).

Yargılamanın hakim tarafından yürütülmesi ilkesi, usûl ekonomisine zemin hazırlayan bir prensiptir. Tarafların tasarruf alanları dışında kalan tüm hususlar hâkime aittir. Davanın yürütülmesi çerçevesinde davaların ayrılması, birleştirilmesi de mahkemenin yargılamayı sevk yetkisi içinde zuhur eder. Bunun gibi usûl ekonomisi kapsamında mütalaa edilebilecek işlemler de hâkimin yargılama içindeki rolünden kaynaklanmaktadır.

Doğrudanlık ilkesi, yargılamanın karar vermeye yetkili ve görevli mahkeme tarafından yürütülmesi, araya başkaca bir kurum, makam yahut kişinin girmemesi demektir. Bununla birlikte, özellikle bazı zorunluluklar ya da pratik düşüncelerle bu ilkeye birtakım istisnalar getirilmiş, ancak bu istisnaların çerçevesi de Kanun tarafından çizilmiştir. Doğrudanlık ilkesini çok katı uygulamak; yargılamayı oldukça uzatabilmekte, daha pahalı bir yargılamaya neden olarak bu sefer usûl ekonomisine aykırı sonuçlar doğurabilmektedir. Bu sebeplerle doğrudanlık ilkesini istinabe ve nâip hâkim hallerinde gevşetmek, yargılama açısından daha pratik olabilir.

Hâkim; takdiri delilleri serbestçe değerlendirir (HUMK m. 240), kesin deliller muvacehesinde ise bir takdir mevzubahis olamaz. Taraflarca hazırlama ilkesine uygun davaların malzemesi olan deliller taraflarca, kanuni usûl ve süresinde mahkemeye ibraz edilir, başka yerlerde olan deliller ise mahkemece getirilir. Gösterilen deliller, eğer vakıaların ispatına elverişli ve caiz ise incelenmelidir. Aksi takdirde yargılamada zaman ve emek kaybı meydana geleceğinden usûl ekonomisine aykırı bir durum ortaya çıkabilir.

Hukuki dinlenilme hakkı; bilgilenme hakkı, açıklama hakkı ve dikkate alınma hakkı unsurlarından mürekkeptir (HUMK m. 73). Hukuki dinlenilme hakkına aykırılık bir bozma sebebidir. Bu itibarla, yargılamanın her aşamasında tarafların dava hakkında bilgilenmesinin, dava konusuna ilişkin açıklamalarda bulunmasının ve davaya etki eden hususların dikkate alınmasının mahkemenin görevi olduğunu belirtmek gerekir. Bu esaslara

aykırı hareket etmek, usûli işlemlerin uzayıp gecikmesine ve davanın daha karmaşık bir hâl almasına neden olabilir.

Yargılama, (genel ahlâk ve kamu güvenliğinin gerekli kıldığı hâller dışında) alenen yapılır (HUMK m. 149). Alenilik ilkesinin, basit, çabuk ve ucuz yargılamaya doğrudan etkisinin olmadığı düşünülebilir. Hatta yargılamanın basit görülmesine aykırı bir prensip gibi de algılanabilir. Ancak yargılamanın daha şeffaf ve tartışmalardan uzak olmasını sağlayacağı için hem taraflara hem de mahkemeye daha dikkatli ve titiz olma gereksinimini hissettirecek, bu psikolojik baskı da hem tarafların hem de mahkemenin hata payını en aza indirmeye vesile olacaktır. Dava dosyalarını daha iyi inceleme durumunda kalan hem taraflar hem de mahkeme, davaya daha hâkim hâle geleceklerinden tutarlı karar ve işlemlerle yargılamanın aksamadan yürümesini sağlayabileceklerdir.

İşin doğası gereği; *yazılı yargılama usûlünde* sözlü işlemlerle, *sözlü yargılama usûlünde* ise yazılı işlemlerle karşılaşmaktayız. Kat’i bir çizginin olmaması, yargılamanın kolaylaşmasını sağlayan pratik bir yaklaşımdır.

Medeni usûl hukukunun temel prensiplerinden biri de *adil yargılanma hakkıdır* (Anayasa m. 36, AİHS m. 6). Diğer usul ilkeleriyle iç içe girmiş genel bir prensip olarak tanımlanabilecek adil yargılanma hakkının “*mâkul sürede yargılanma*” ögesi, usûl ekonomisi ile karıştırılmaktadır. Usûl ekonomisi ve mâkul sürede yargılanma, önemli ölçüde benzerlik gösterebilir de farklı anlamları ifade ederler. Mâkul sürede yargılanma, adil yargılanma ilkesinin bir ögesidir. Mâkul sürede yargılanma olmamışsa, adil yargılanmadan bahsedilemez. Tarafların ve mahkemenin hiçbir etkisi ve kabahati olmaksızın, bir dava bazen sırf sistemin işleyişi sebebiyle aşırı bir zaman dilimine yayılabilir. Devletin yargı politikası da bu hususta etkili olabilir. *Davanın niteliğine, tarafların tutumuna ve mahkemenin tutumuna* göre ortalama bir sürenin üzerinde seyri gerçekleşen yargılamalar, mâkul süreyi aşan yargılamalardır. Usûl hukukunun makûl sürede yargılanma bağlamında adil yargılanma hakkına en yaklaştığı ögesi “*çabukluk*.” Çabukluk dışında “*basitlik*” ve “*ucuzluk*” öğeleri de usûl ekonomisinin üç sac ayağından ikisini oluşturur.

Ancak “*çabukluk*” ögesinin “*makul süre içinde yargılanma*” ögesi ile de tam örtüştüğünü söylemek her zaman mümkün olmamaktadır. Çabukluktan kasıt, davayı en kısa zamanda bitirmek veya acele etmek demek değildir;

veyahut ortalama bir yargılama süresini tutturmayı hedeflemek demek değildir. Çabukluktan kasıt; âdil hüküm vermenin bir oldu bittiye getirilmeden fakat davaların gecikmeksizin ve boşuna zaman kaybetmeksizin yürütülmesi ve en ekonomik yollarla hüküm tesis edilmesi demektir. Çabukluğun temelinde, “geciken adalet, adalet değildir” düsturu yatar. Bu yönüyle çabukluk, belki “mâkul sürede yargılanma” ögesi içinde değerlendirilebilir bir başlık olarak da nitelendirilebilir. Çünkü mâkul süre içinde yargılama yapmak sırf “çabukluk” ilkesi sayesinde gerçekleştirilemeyebilir. Taraflar ve mahkeme çabuk davranmış olsalar bile, mahkeme dışı bir konu dolayısıyla davanın sürüncemede kalmasını engelleyemeyebilirler. Mahkemelerin iş yükü, konuya ilişkin en bâriz örnektir. Aradaki nüansı tarif edecek olursak; çabukluk (hızlılık), yargılamanın hakkaniyete göre mümkün mertebe en seri şekilde sonuçlandırılması için pratik müdahalelerde bulunabilmeyi (bazen takdir hakkına bazen yorum sonucuna binaen) hedefler. Mâkul süre içinde yargılanma ise; hâkimin takdir veya yorum ile bir müdahalede bulunarak yargılama sürecini hızlandırmasından ziyade, yargılamanın sürüncemede kalmamasını, tarafları zarara duchar bırakacak kadar yargılamanın uzamamasını hedefler.

5. HUKUK MUHAKEMLERİ KANUNU TASARISINDA ve MADDE GEREKÇELERİNDE USÛL EKONOMİSİ

Hukuk Muhakemeleri Kanunu Tasarısı'nın 1. Kısımının “Yargılamaya Hâkim Olan İlkeler” başlıklı 2. Bölümü içinde yer alan 36. madde başlığı “Usûl Ekonomisi İlkesi'dir”. 1086 sayılı HUMK'un 77. maddesine karşılık gelen bu madde hükmünde denmektedir ki “*Hâkim, yargılamanın makûl süre içinde ve düzenli bir biçimde yürütülmesini ve gereksiz gider yapılmamasını sağlamakla yükümlüdür*”. Mezkur maddeyi temel hüküm olarak ayrı bir yere koyduktan sonra, Hukuk Muhakemeleri Kanunu Tasarısı'nda usûl ekonomisine temas eden onsekiz maddeden bahsedilebilir.

Tasarısının 50. maddedeki düzenleme ile aynı işte, zabıt katibinin hâkim ile birlikte reddi hâlinde veya birlikte çekinmeleri durumunda, kararın, hâkimin reddi veya çekinmesi yönünde karar alacak mercii tarafından inceleneceği hükme bağlanarak, usûl ekonomisi ilkesine uygun hareket edilmiştir.

59. Maddedeki düzenleme ile kanuni temsilcilerin temsil belgesini veya davanın takibinin izne bağılı olduğu hâllerde izin belgesinin usûl ekonomisi açısından dava veya cevap dilekçesiyle birlikte mahkemeye verilmesi zorunluluğu getirilmiştir.

62. Maddenin “c” bendindeki düzenleme ile ihtiyari dava arkadaşlığının amaçları dikkate alınarak 1086 sayılı Kanun’dan farklı bir biçimde ihtiyari dava arkadaşlığından söz edilebilmesi için davanın temelini oluşturan vakıaların yanı sıra hukukî sebeplerin de aynı veya benzer olması gerektiği vurgulanmıştır. Böylece “davaların temelini oluşturan vakıaların ve hukuki sebeplerin birbirine benzer olması” ifadesiyle, ihtiyari dava arkadaşlığını oluşturacak sebepler daha da genişletilerek usûl ekonomisi ilkesi göz önünde tutulmuştur.

70. Maddede aslî müdâhaleye yer verilerek usûl ekonomisine uygun hareket edilmiştir. 74. Maddede ise fer’i müdahalenin etkisinden bahsedilmektedir. Özellikle ispat araçları yönünden fer’i müdahale kolaylıklar sağladığı için usûl ekonomisinin maddenin özünde yer ettiğini söylemek abartılı olmaz. Örneğin, fer’i müdahil asıl tarafın ikrarı sebebiyle bazı savunma vasıtalarını ileri sürememişse veya ileri sürdüğü işlem geçersiz ise müdahalenin etkisinin buna göre sınırlandırılmasını talep edebilir.

Tasarının 115. maddesi, kümülatif dava yığılmasının ele alındığı maddedir. Dava yığılmasında birden fazla talep tek bir davada istenir ve mahkeme kararında her bir talep için ayrı ayrı hüküm tesis edilir. Görünüşte tek bir dava olmasına rağmen gerçekte talep sayısı kadar dava mevcuttur. Dava şartları her bir dava için ayrı ayrı belirlenir. Delillerin ikamesi ile tahkikat aşaması ise tüm davalar için ortak yürütülür. İşte bu aşamada usûl ekonomisi devreye girer.

120. Maddede bahsi geçen ve dava şartlarının eksikliği durumunda hâkimin usûlden ret kararı vermeden önce ilgili tarafa kesin süre verebilmesini düzenleyen hükmün esbâb-ı mûcibesi usûl ekonomisidir (ikinci fıkra). Başlangıçta fark edilmeyen dava şartı hüküm anında fark edilmiş fakat hüküm verilinceye kadar giderilmiş ise dava usûlden reddedilmemelidir (üçüncü fıkra).

Tasarının 122. maddesinin ikinci fıkrasında, zaman kaybını önlemek amacıyla ilk itirazların dava şartlarından sonra incelenmesi öngörülmüştür. Yine aynı mantıkla 137. maddede karşı davanın kabule şayan olmadığı itirazı,

ilk itiraz olmaktan çıkarılmıştır. Karşı davanın şartları yoksa mahkeme talep üzerine yahut kendiliğinden ayırma kararı vererek, karşı dava olarak açılan davanın görevli mahkemesine gönderilmesi mümkün kılınmıştır.

154. Maddede büyük bir yenilik olarak taraflara “Ulusal Yargı Ağı Projesi’nden” faydalanma imkânı sunulmaktadır. Bu proje bağlamında daha az emek ve masrafla yargılama gerçekleşeceği için usûl ekonomisi açısından büyük bir yenilik ve katkı sağlanacağı şüphesizdir.

170. Maddede mevcut pratik bir uygulamanın devamı olarak davaların aynı veya birbirine benzer sebeplerden doğması ya da biri hakkında verilecek kararın diğerini de etkileyecek olması hâlinde davaların birleştirilmesi, usûl ekonomisi açısından uygun ve mümkün görülmüştür. 171. Maddeye göre ise davaların ayrılmasına karar verilmesi durumunda mahkeme, davaları bir başka mahkemeye göndermeyip bizzat bakmaya devam eder.

Tasarının 198. maddesinde müddeinin iddia ettiği her bir vakıanın hangi delille ispat edileceğini dava dilekçesinde belirtmesi gerektiği yönünde bir düzenleme öngörülerek medeni usûl hukuku sahasına başka bir yenilik getirilmektedir. Bu sâyede yargılamanın mâkul şekilde çabuklaştırılması ve böylelikle usûl ekonomisine uygunluğu sağlanmış olmaktadır.

243. Maddeye göre tanık listesinde gösterilmeyen kimseler, tanık olarak dinlenemez. İkinci bir tanık listesi de verilemez. Bu kural kamu düzenine ilişkin âmir bir hükümdür. Yargılamayı hızlandıran bu kuralın usûl ekonomisi ilkesine de uygun olduğu tartışmasızdır.

277. Maddeye göre inceleme konusu ile bilirkişiye sorulacak soruların tayini safhasında tarafların da görüşü alınmalıdır. Bu sâyede bilirkişi raporuyla ilgili itirazlar daha raporun başında bertaraf edilmiş olacak, tereddütler en aza indirilecektir.

Tasarıdaki 418. madde hükmü, ihtiyati tedbir veya delil tespiti durumlarında hakem kuruluna başvurulması prosedür gereği uzun zaman alacak ise bu durumda mahkemeye (kurulun izni veya tarafların yazılı sözleşmesi ile) başvurularak yardım istenebileceğini düzenlemiştir. Uyuşmazlığı inceleyen hakem veya hakem kurulu, mahkemenin bu tedbir kararıyla bağlı olmayıp değişiklik yapabilir veya duruma göre tedbir kararını kaldırabilir. Bu maddedeki düzenlemede işlemlerin mümkün mertebe seri

şekilde çözümlenmesi amaçlanmıştır. Aynı konuya ilişkin olarak 426. madde hükmü ile hakem veya hakem kurulunun yetkisizliğine ilişkin itirazın en geç cevap dilekçesinde yapılması gerektiği belirtilmiştir (ikinci fıkra). Yetkisizlik itirazı ön sorun şeklinde incelenip karara bağlanır (beşinci fıkra). İşleyişin tartışmasız bir zeminde devam ederek hakem ya da hakem kurulu kararının daha çabuk tesis edilmesi amaçlanmıştır. 441. Madde hükmü ile hakem kararlarında hesap, yazı ve benzeri maddi hatanın düzeltilmesi veya karara ilişkin bir konu veya kararın bir bölümünün, kararın verilmesinden sonraki kısa bir süre içerisinde ve iptal davası açılmadan, taraflardan herhangi birinin başvurusu ile tavzihi mümkün hâle getirilmiştir (birinci fıkra). Yargılama sırasında ileri sürülmüş fakat hakem kararında değinilmemiş hususlarda, taraflardan birinin talebi ile tamamlayıcı hakem kararı verilebilmesi imkânı sağlanmıştır (dördüncü fıkra).

SONUÇ

Usûl ekonomisi ilkesi, her geçen gün önemini arttıran ve yargılamada kendini diğer ilkelere göre daha çok hissettiren bir şekli hukuk müessesesidir. Yargısal iş yükünün oldukça yoğun olduğu ülkemizde, toplum bilincinin yükselmesiyle, tarafların kararı bozdurmak veya AİHM'e gitmek için tespiti daha kolay olan usûli işlem aksaklıklarını büyük bir dikkatle gözlemler hâle gelmeleri, bu müesseseyi işlevsel bir zemine oturtmak bağlamında itici bir güç hâline gelmiştir. Gerçekten de temyiz mahkemesinde usûle ilişkin itirazların gündeme gelmesinde bir artış yaşanırken, uluslararası arenada da "adil yargılanma" bağlamında usûl ekonomisi kaynaklı hak arayışlarının önemli bir yekûn tuttuğunu söylemek yerinde bir tespit olur.

Öte yandan ilk olarak medeni usûl hukukunda vücut bulan bu önemli müessese, diğer muhakeme alanlarını da etkileyerek geniş bir uygulama alanı bulmuştur. Mevzubahis etkileşim hiç şüphesiz devam edegelmektedir. Ceza muhakemesindeki hızlı yargılama ögesi ön plana çıkarken, süreler konusunda daha tutucu olan idari yargılamada ucuz yargılama ögesi daha büyük önem arz etmektedir. Medeni usûl hukukunda ise üç ögenin tümünün eşit derecede önemli olduğunu belirtmek gerekir. Çünkü medeni usûl hukuku, diğer tüm yargılama türlerine göre daha genel tatbikat alanı bulan, muhteviyat olarak da son derece geniş bir sahayı kapsayan özellik arz eder.

Hukuk, sosyal bir bilim olarak insan ilişkilerine yer veren ve yeniliklere açık bir alandır. Hukuk Muhakemeleri Kanunu Tasarısı da bu bakımdan ele alındığında adalet hizmetinin daha etkin sağlanmasını hedef alan yerinde bir atılım olarak karşımıza çıkmaktadır. Makalede de bahsedildiği üzere usûl ekonomisine ilişkin yeni başlıkların Hukuk Muhakemeleri Kanunu Tasarısında yer alması sevindirici bir gelişmedir.

Gelinen nokta itibariyle Türk hukukunun, kendi özgün hukuk sistemini meydana getirme yolunda kararlı adımlarla ilerlediğini söyleyebiliriz. Usûl ekonomisi gibi gâyet önemli ama çoğu zaman göz ardı edilen konuların kanunlarda ve uygulamada daha teferruatlı yer bulmaya başlaması da bu ilerleyişin yadsınamaz bir göstergesidir.

Her şeye rağmen hukukun kendi içindeki devinimini göz önünde tutarak daha iyiyi arayışların son bulmaması gerekir. Bu bağlamda birtakım önerilerde bulunacak olursak özetle diyebiliriz ki:

Hızlı, ucuz ve basit bir yargılama için hakim-savcı sayısının artırılması, fakat niceliğin yanı sıra niteliğe de gereken önemin verilmesi, mahkemelerdeki fiziki imkânların iyileştirilmesi, bilirkişilik-keşif gibi usûli kurumların daha pratik işleyecek şekilde yeniden ele alınması, elektronik ağa gereken önemin verilmesi ve muhakemenin bu sayede şeffaf hâle getirilmesi faydalı olabilir.

Bir adım daha ileriye giderek; hukuk fakültelerindeki son sınıf öğrencilerinin de ücret mukabilinde ve istekleri durumunda mahkemelerde yardımcı eleman gibi çalıştırılması düşünülebilir. Bununla birlikte adliyelerdeki idari personelin daha nitelikli kişiler arasından seçilmesi ve bir kısım nitelikli adli personelin hakim-savcı asistanı gibi çalıştırılması da mevzubahis olabilir. Önerileri çoğaltmak mümkündür.

Hiç kuşkusuz, usûl ekonomisi gibi toplumsal ivmeyle sürekli canlı kalan yargı kurumları sayesinde Türk hukuk sisteminin çarkları daha hızlı dönecek ve adalet çitası daha üst seviyelere taşınacaktır.

KAYNAKÇA

- Alangoya, Yavuz (1979), *Medeni Usûl Hukukunda Vakıaların ve Delillerin Toplanmasına İlişkin İlkeler*, İstanbul.
- Alangoya, Yavuz (1969), “Yargılama Sırasında Tarafıta (Yanda) İradı Olarak Meydana Gelen Değişme Hakkında Düşünceler”, *Mukayeseli Hukuk Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 5.
- Erdemli, İlder (1998), *Hukuk Usûlü Muhakemeleri Kanunu, Şerhler, Kararlar ve İlgili Mevzuat C. 1-2*, (Kendi Yayını), Ankara.
- Gözübüyük, Şeref, Feyyaz Gölcüklü (2004), *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması*, Turhan Kitabevi, Ankara.
- Gurwitch, Georges (1949), “Sosyolojinin Bugünkü Temâyülü” (Çev: N. Ş. Kösemihal), *Sosyoloji Dergisi*, S: 5.
- Güriz, Adnan (1996), *Hukuk Felsefesi*, AÜHF Yayınları, Ankara.
- Heffler (1843), *System des römischen und deutschen Civilprozessrecht*, Bonn.
- Kapani, Münci (1993), *Kamu Hürriyetleri*, Yetkin Yayınevi, Ankara.
- Kuru, Baki (2001), *Hukuk Muhakemeleri Usulü*, cilt II, İstanbul.
- Kuru, Baki, Ejder Yılmaz, Ramazan Arslan (2009), *Medeni Usûl Hukuku Ders Kitabı*, Yetkin Yayınevi, Ankara.
- Kuru, Baki, Ejder Yılmaz, Ramazan Arslan (2008), *Hukuk Usûlü Muhakemeleri Kanunu ve İlgili Mevzuat*, Yetkin Yayınları, Ankara.
- Pekcanıtez, Hakan, Atalay, Oğuz, Özekes, Muhammet (2008), *Medeni Usûl Hukuku*, Yetkin Yayınları, Ankara.
- Pekcanıtez, Hakan, Hülya Taş Korkmaz, Nedim Meriç, (2007), *İçtihatlı Hukuk Usûlü Muhakemeleri Kanunu ve İlgili Mevzuat*, Yetkin Yayınları, Ankara.
- Salihpaşaoğlu, Yaşar (2009), “Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ve Türkiye: Bazı Rakamlar ve Gerçekler”, *GÜ Hukuk Fakültesi*, Cilt: XIII, Sayı: 1-2, Ankara.

- Stalev, Zivko (1980), (Çev: Ejder YILMAZ), “Sosyalist Avrupa Ülkelerinde Hukuk Yargılaması”, AÜ Hukuk Fakültesi Dergisi, 1976/XXXIII/1-4, Ankara.
- Taşpınar Ayvaz, Sema (1999), Medeni Yargılama Hukukunda Amaç Sorunu (Faruk Erem Armağanı), Ankara.
- Taşpınar Ayvaz, Sema (1998), “Kadastro Mahkemesi Kararlarına Karşı Karar Düzeltme Yoluna Başvurulmasında Miktar veya Değer Sınırı Üzerine bir HGK Kararı”, AÜ Hukuk Fakültesi Dergisi, C. 47, S.1-4, Ankara.
- Topçuoğlu, Hamide (1963), Hukuk Sosyolojisi Dersleri, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara.
- TÜİK (2010), “Hukuk Mahkemelerinde Açılan Dava, Davacı ve Davalılar”, http://www.tuik.gov.tr/VeriBilgi.do?tb_id=1&ust_id=12 (Erişim Tarihi: 28/09/2010).
- TÜİK (2010), Hukuk Mahkemelerinde *Karara Bağlanan Dava, Davacı ve Davalılar*”, http://www.tuik.gov.tr/VeriBilgi.do?tb_id=1&ust_id=12 (Erişim Tarihi: 28/09/2010).
- Umar, Bilge (1974), “Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunumuzun Kaynağı Neuchâtel Kantonu Medenî Yargılama Usulü Kanunu”, Ege Üniversitesi İktisadî ve Ticarî Bilimler Fakültesi Dergisi, Ağustos-Eylül 1974/12 (Ağustos-Eylül).
- Wetzell (1878), System des Ordentlichen Civilprozess, Leipzig.
- Yargıtay (1998), İçtihadı Birleştirme Kararı Özetleri, Hukuk-Ceza, 1926-1998, Yargıtay Yayınları, Yayın No: 26, Ankara.
- Yılmaz, Ejder (1980), “Demokratik Alman Cumhuriyeti Medenî Yargılama ve Takip Hukukunun Anahatları”, AÜ Hukuk Fakültesi Dergisi, 1980/XXXVII/1-4, Ankara.
- Yılmaz, Ejder (2008), “Usûl Ekonomisi”, AÜ Hukuk Fakültesi Dergisi, c:57, S:1, Ankara.
- Yılmaz, Ejder (1989), “Hukuk Davalarında Taraf Ehliyeti ile İlgili Bir İçtihadı Birleştirme Kararının Düşündürdükleri (Tarafta İslahla Değişiklik Yapılması Olanığı)”, Yargıtay Dergisi (Yargıtay'ın 120'nci Yılı Sempozyumu'na sunulan Tebliğ), Özel Sayı, Ankara.